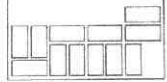

De restauratie van Springweg 59 en Zilverstraat 2 en 4

utrechts
monumenten
fonds

De „historie“ van de restauratie van de huizen Springweg 59 en Zilverstraat 2 en 4 begint al eind 1976. In die laatste maanden van dat jaar wordt het eerste plan opgesteld. Op dat tijdstip ziet het er naar uit dat na de bouwvakvakantie van 1977 met het werk begonnen kan worden. Dus wordt er druk aanbesteed en wordt overeenstemming over de prijs bereikt. Het mocht niet zo zijn. In de eerste plaats komen de subsidiebeschikkingen niet af. Eerst in september 1977 wordt duidelijk dat „Volkshuisvesting“ de huisjes Zilverstraat 2 en 4 liever wil slopen: de vrijkomende grond kan dan de tuin van het huis aan de Springweg worden. Maar die gedachte vindt bij „monumenten-zorg“ geen genade. Druk overleg tussen gemeente en Volkshuisvesting leidt ertoe dat van die zijde toch wordt ingestemd met het behoud van beide - heel kleine - huisjes. Inmiddels is het wel nodig om het plan te wijzigen: anders mocht geen goedkeuring worden verwacht. Die goedkeuring komt uiteindelijk in april 1978.

En dan blijkt dat de Rijksdienst voor de Monumentenzorg geen geld heeft om subsidie te geven. November 1978 komt het bericht: om budgettaire redenen is het thans niet mogelijk subsidie ter beschikking te stellen. Is het dan verwonderlijk dat de eigenaar besluit de huizen te verkopen? Na twee jaar van plannen maken en overleggen is er geen enkel zicht op de realisering van die plannen. Maar zo eenvoudig is de verkoop ook niet. Particulieren die met de voorgeschiedenis kennis

maken haken al snel af. Uiteindelijk is het de Stichting Het Utrechts Monumentenfonds dat de sprong waagt: op 28 september 1979 wordt de koopakte verleden. „Volkshuisvesting“ blijkt dan ineens haast te hebben: het werk moet voor eind 1979 zijn begonnen op straffe van het vervallen van het in april 1978 toegezegde subsidie. Direct na de overdracht wordt het plan nogmaals herzien, omdat het verval zich sinds eind 1976 in versterkte mate heeft voortgezet. Op 3 oktober vraagt en op 23 oktober krijgt het Monumentenfonds de subsidietoezegging van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg. Kort daarna wordt het werk gegund aan het Aannemersbedrijf D. van Zoelen en Zoon BV te Utrecht en op 24 december 1979 wordt met de restauratie begonnen!

Acht maanden later staan de drie huizen (huisjes) er weer als nieuw bij. In die acht maanden zijn Zilverstraat 2 en 4 tot in de fundering gesloopt en herbouwd. De voorgevels zijn teruggekomen in de oude vorm, het interieur is - om de kosten te drukken en omdat geen oude vormen meer aanwezig waren - met eigentijdse materialen opgetrokken. Er zijn dan twee volledige, maar wel heel kleine huisjes (oppervlak ongeveer 4,40 x 4,50 meter) ontstaan met beneden een woonkamer met kookhoek, daarboven een slaapkamer met w.c. en doucheruimte en daarboven de vliering als bergruimte.

Springweg 59 verkeerde in veel betere staat zodat de buitengevels (op de onderpui van de voorgevel na) en

Afb. 1.
Voor de restauratie.

SPRINGWEG 59

Zuidwand

1:50

Afb. 2. Na de restauratie.

de kapconstructie alleen in onderdelen behoeften te worden gerestaureerd. Het bevat nu op de begane-grond een voorruimte en twee kamers, op de verdieping de woonkamer met open keuken en op de zolder de slaapkamer met de „natte cel”.

Tijdens de restauratie werd regelmatig bouwhistorisch onderzoek verricht. De resultaten daarvan toonden aan dat de huizen een veel langere bouwgeschiedenis hebben dan uit de tegenwoordige gedaante valt af te lezen.

Springweg 59 dateert in zijn huidige vorm van rond 1870, wat blijkt uit het gebruik van handvorm waalsteen, een baksteen, die slechts korte tijd in gebruik geweest is. Behalve dat er oude bouwmaterialen verwerkt waren leek het er aanvankelijk op dat alleen een klein keldertje getuigde van een oudere voorganger. Maar verwijdering van pleisterlagen en plafonds en het uitpellen van de pui brachten nog zoveel bouwsporen aan het licht, dat een boeiende bouwgeschiedenis te reconstrueren is.

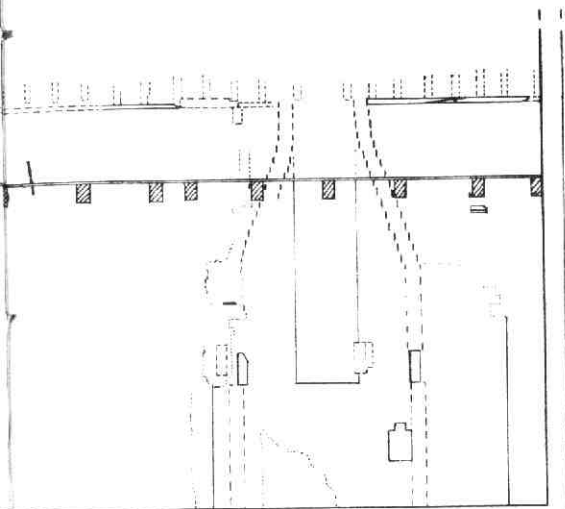
De oudste sporen, te vinden in de zuidwand, gaan terug tot een bouwtijd rond 1400, wat mede blijkt uit een baksteenformaat van 31 x 15 x 7 à 7,5 cm. Deze sporen bestaan ten eerste uit het afgehakte metselverband van een twee meter brede schouw, waarbij het verloop van wangen en kap goed zichtbaar is. Daarbij horen de later dichtgemetselde gaten waarin ooit de houten of natuurstenen dragers van de kap zaten. (Afb. 3)

In het midden van de schouw begint op deze hoogte een 60 cm brede nis, waarmee in de kennelijk weinig uitspringende schouwkop al het rookkanaal begon.

Tegen de rechterwang kwam een dichtgemetseld nisje tevoorschijn, wat na opnemings ruim 15 cm diep bleek te zijn. Het pleisterwerk was zwartberoet. Twee horizontale sleufjes in de zijwanden wijzen op een functie als een soort muurkastje met een schapje; de meest voor de hand liggende functie lijkt te zijn om een net van het vuur gehaald kookpotje warm te houden.

Ten tweede zijn er ter weerszijden van de schouw respectievelijk 18 cm links en 83 cm rechts in hoekverband gemetselde beëindigingen van het oudste muurwerk zichtbaar, die naar boven toe door latere veranderingen onderbroken worden. Vrij zeker hebben we hier te doen met metselwerk-beëindigingen langs muurstijlen, wat dan wijst op een huis met een houtskelet, simpel gezegd dus een vakwerkhuis. Zelfs is het waarschijnlijk, dat dit het enige bakstenen wandgedeelte van het huis was, speciaal bedoeld voor de stookplaats, want verder in het metselwerk komt geen baksteen uit deze oudste fase voor. Het vloerniveau van dit oudste huis lag lager dan het huidige, maar de slechte staat van de muur in de kelder verhindert preciese vaststelling van de vloerlijn.

Waarschijnlijk eind vijftiende eeuw worden de zijmuren en de achtergevel geheel in steen opgetrokken, uitgevoerd in metselwerk met sloopstenen. De voorgevel was zeer waarschijnlijk nog in hout gebouwd. Ook van dit huis zijn de meeste sporen te vinden in de zuidwand, naast een klein gedeelte metselwerk uit deze periode in de noordwand. Het keldertje onder het voorste deel van het huis en de bijbehorende dwarsmuur moeten we waarschijnlijk tot deze fase rekenen. De schouw uit de voorgaande periode wordt

Afb. 3.

vervangen door een smallere stookplaats. De vijftiende eeuwse balklaag heeft zijn sporen achtergelaten in de vorm van een afgehaakt gotisch sleutelstuk met een eenvoudig hol profiel en de staarten van een drietal muurankers (waarvan er twee weer tegen de huidige balken gespijkerd zijn). Hieruit mogen we concluderen, dat er sprake was van een samengestelde balklaag met drie moerbalken op eenvoudige sleutelstukken.

Op de verdieping is in de zuidwand, boven de plaats van de middelste balk de afdruk zichtbaar van een spantbeen. Gezien de hellingshoek moet dit een eiken krommer geweest zijn. Ook de plaats van het blokkeel tussen spantbeen en muurplaat is zichtbaar. Op 73 cm boven de verdiepingvloer is in deze muur de eiken muurplaat terug te vinden met erboven in het hoger opgaande metselwerk (wat wijst op een toen hoger buurhuis) de afdrucken van de kapsparren, waarvan bij sommige de voet nog aanwezig is.

Halverwege de achttiende eeuw vindt er weer een verbouwing plaats.

Het huis blijft één laag hoog en krijgt een nieuwe voorgevel tot goothoogte en een houten pui, bestaande uit een deur met ter weerszijden een venster met middendorpel. De stijlen van deze pui bleken onder latere betimmeringen nog aanwezig te zijn en de ontbrekende onderdelen zijn aan de hand van allerlei details nauwkeurig reconstrueerbaar. De bovenramen waren aan de buitenzijde geplaatst en de onderramen aan de binnenzijde. De ondervensters konden met buitenluiken gesloten worden. Ook de puibalk is nog bewaard gebleven. Daarboven vertoont het metselwerk nog sporen van de bevestiging van de goot met zijn gootlijst, waaruit we kunnen opmaken dat de kap

een afgeschuind voorvlak had. Het metselwerk van de voorgevel was ongepleisterd, terwijl wel de zijgevel aangesmeerd was.

Inwendig wordt de vijftiende eeuwse balklaag vervangen door een enkelvoudige balklaag, waarbij wel de kap gehandhaafd blijft. De begane grond is verdeeld in een voorhuis en een achterkamer met vermoedelijk de stookplaats tegen de achtergevel. Misschien werd toen al een kelder onder de achterkamer gemaakt.

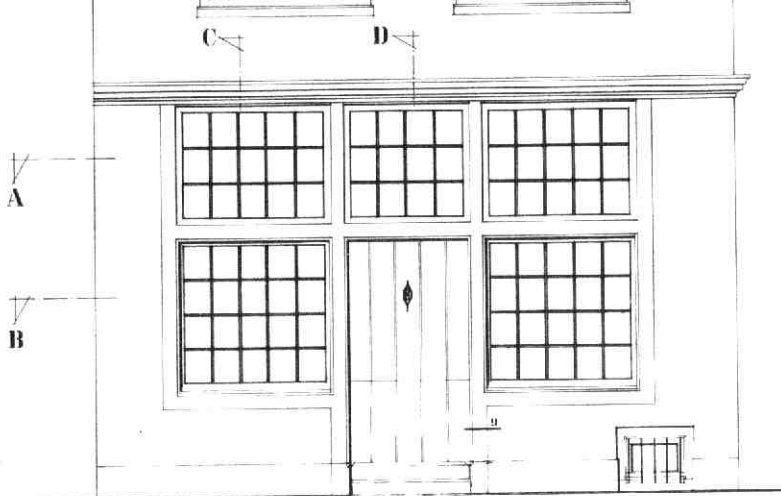
Tenslotte brengt de verbouwing van rond 1870 een ingrijpende verandering, waarbij het huis met een verdieping verhoogd wordt. Door toepassing van een geknikte kap kan de gevel hoog opgetrokken worden. Een kroonlijst maakt het geheel netjes af. De empirezoldervensters zouden van elders afkomstig kunnen zijn, zoals ook voor andere onderdelen tweedehands materiaal gebruikt werd: de kapsparren zijn van oude vloerbalken gemaakt en oude vloerdelen werden gebruikt voor houten wanden en een bedstee.

De tweedeling van de begane grond blijft gehandhaafd. De schoorsteen komt tegen de nieuw opgetrokken achtergevel. De plafonds worden gestuct. De verdieping wordt door een houten wand verdeeld in een voor- en achterkamer en onder de zoldertrap wordt een bedstede getimmerd. De houten pui wordt gemoderniseerd door de stijlen te omtimmeren met latten met eigentijdse profielen en het plaatsen van een nieuwe deur en nieuwe ramen. Het geheel wordt afgewerkt met een kroonlijst.

In de jaren veertig van deze eeuw wordt de achterkelder verlaagd, zodat de vloer één peil kan krijgen, waardoor de tussenwand naar achteren geplaatst kan worden.

Zilverstraat 2 en 4 zijn niet aan een onderzoek onderworpen geweest, behalve dat er na de sloop een aantal waarnemingen is gedaan. Wel is het duidelijk, dat beide huisjes van verschillende datum waren: no. 2 was eveneens rond 1870 gebouwd en voorzien van een geknikte kap, terwijl no. 4 nog zeventiende eeuwse was met een zadeldak. Beide huisjes waren tegen een achtermuur met rommelig moppenwerk in leem gebouwd. De tussenmuur van hetzelfde materiaal was hierin ingehakt. In de halfsteens westelijke zijmuur van no. 4 kwamen moppen voor van 29 x 14 x 7 cm. De vroegere indeling van no. 4 was: een kamer met tegen de tussenmuur een schouwrtje (waaronder het restant van een zeventiende eeuwse haardpot) en tegen de achtermuur een bedstee met turfkeldertje en een toilet. Daarboven was een zoldertje. Volgens buurtbewoners, die de leeftijd hebben om het te kunnen weten, woonde hier in de jaren dertig lange tijd een gezin met 8 kinderen; toen normaal, nu onvoorstelbaar.

- Bij het graven voor de nieuwe funderingen kwamen de fundamente van veel oudere kamers tevoorschijn, gemetseld in moppen van 29,5 x 14,5 x 7 cm. De anderhalfsteens tussenmuur was in verband gemetseld met de achtergevelfundering en bestond uit twee

Afb. 4.

poeren met ertussen een grote boog, waarvan alleen de aanzetten nog over waren. Onder deze boog was een grote middeleeuwse beerput, waarvan de stortkoker onder de vloer van het bedsteekeldertje zat. Omdat de put voor de nieuwbouw niet verstoord hoefde te worden, werd besloten om hem met rust te laten.

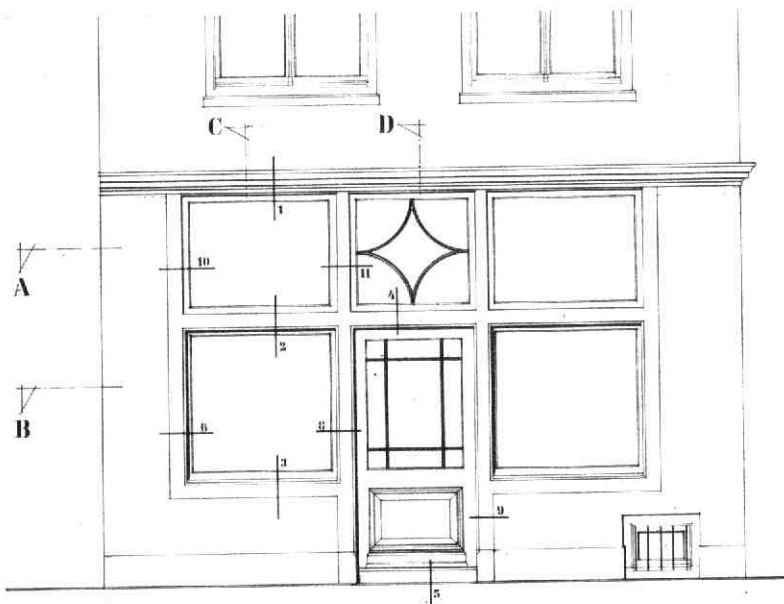
Een interessante vondst was nog een kwart basaltlava molensteen, aan één zijde glad gesleten door veelvuldig gebruik, die later toegepast is voor de bevestiging van hang- en sluitwerk van een doorgang. Het bouwhistorisch onderzoek leverde een aantal gezichtspunten op die wijziging van het oorspronkelijke plan op onderdelen rechtvaardigde. De restanten van een bedstee op de 1e verd. van Springweg 59 bleken nog zoveel oorspronkelijke aspecten te bevatten dat

gezocht is naar een oplossing waarbij het geheel kon worden opgenomen in het vernieuwde interieur.

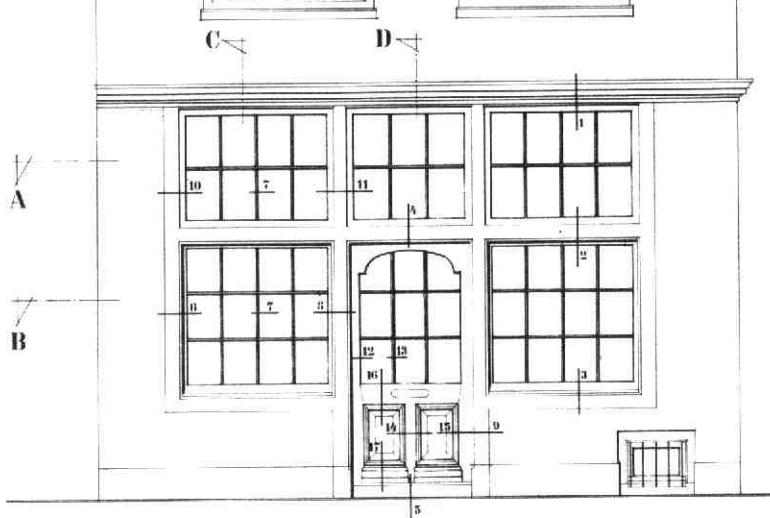
De restauratie verliep zoals bij restauraties gebruikelijk is. Er deden zich enkele tegenvallers voor maar de extra kosten bleven binnen redelijke grenzen. Op één punt ontstond echter een boeiende gedachtenwisseling: de vormgeving van de onderpui van Springweg 59.

Zoals hiervoor reeds geschreven werd kwamen - na het weghalen van de betimmering van de onderpui uit rond 1870, die in zeer slechte staat verkeerde - de restanten van de 18de eeuwse onderpui te voorschijn.

Omdat deze resten (de puibalk, bovendorpel en de stijlen waren nog aanwezig, zij het zeer aangetast; de

Afb. 6.

Afb. 5.

middendorpels en de onderdorpels waren verdwenen) de enig zichtbare overgebleven delen zijn van de bebouwing van voor 1870, was er veel voor te zeggen de pui dan ook in z'n 18de eeuwse vorm te reconstrueren.

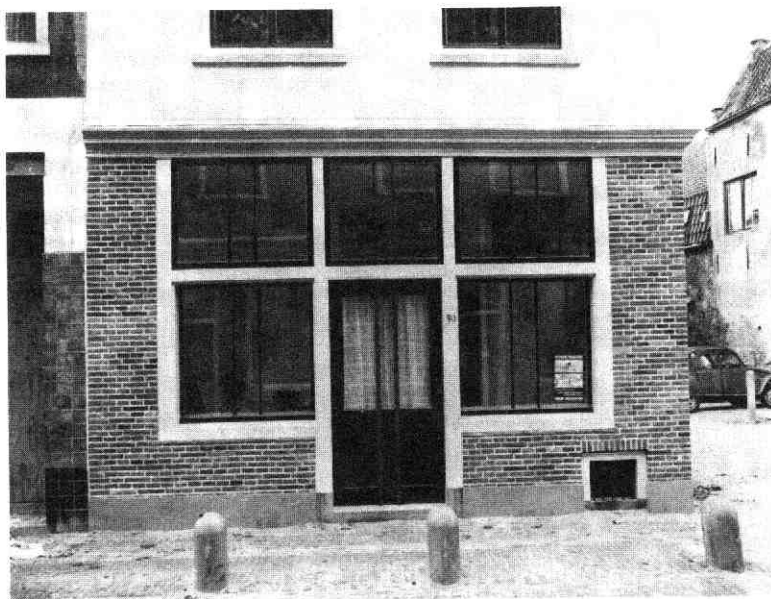
De reconstructie van de pui zelf leverde weinig problemen op, de afdrukken en de pengaten van de middendorpel waren duidelijk zichtbaar en hetzelfde gold voor de onderdorpels.

Met de invulling van de deur en raampartijen was het wat gecompliceerder gesteld. Een invulling zoals hij vermoedelijk is geweest (afb. 4) gezien de nauwkeurig kloppende maatverdeling van de ruiten, werd vanwege z'n nogal dominerende karakter in deze omgeving niet wenselijk geacht. Een invulling volgens afb. 5 waar de betrokken partijen zich aanvankelijk wel

mee konden verenigen, ondanks dat ook deze nogal een dominerend karakter heeft, werd later bij nadere bestudering zowel door het Monumentenfonds als de Rijksdienst voor de Monumentenzorg verworpen.

In principe werd toen besloten om vanwege het ontbreken van juiste gegevens omtrent indeling en raamprofielen, de raamvlakken uitsluitend van een glasvulling te voorzien, met het accent op de deurpartij welke een aansluiting met de rest van het huis zou moeten vormen (zie afb. 6). Tijdens een tussentijdse overleg met de heer Verlaan van het Monumentenfonds kwam voor het eerst een mogelijk „eigentijdse“ invulling van de pui ter sprake, d.w.z. een niet historisch gebonden oplossing.

Daarvoor werden enkele mogelijkheden getekend. Het Fonds gaf echter toch de voorkeur aan de eerder

Afb. 7.

gekozen oplossing volgens afb. 6. Korte tijd later verzocht „monumentenzorg” toch nog een andere oplossing te overwegen. In overleg met alle bij de restauratie betrokken partijen werd toen een nieuw ontwerp gemaakt, dat een duidelijke scheiding laat zien tussen de reconstructie en de invulling, dus het kozijn gereconstrueerd c.q. gerestaureerd en de deur en ramen in een niet historisch gebonden vormgeving c.q. detaillering. Dit ontwerp is uiteindelijk gerealiseerd (afb. 7 geeft daarvan een beeld).

Getracht is om vormgevingselementen van het historische deel van het huis in de invulling te betrekken, zoals de verticale geleiding en de smalle raamstroken met het afwijkende spiegeldraadglas als „eigentijdse” knipoog naar de „empirestijl” van de ramen van de

verdiepingen. De deur heeft naast de verticale geleiding ook een kleuraccent gekregen om aan te geven dat deze ook functioneel een andere betekenis heeft.

Het doet uiteraard bijzonder veel genoegen dat de buurtbewoners het resultaat van de restauratie zeer positief waarderen.

Met deze restauratie is een begin gemaakt met het volledige herstel van de al jaren in verval zijnde zuidelijke wand van de Zilverstraat. Het ziet er thans naar uit dat al jaren zich voortslepende voorbereidingen voor dit herstel binnenkort tot resultaten zullen leiden.

Rob van den Hout, architect

Bart Klück, bouwhistorisch medewerker Monumentfonds.

Gerard Melder in Noorwegen

Onlangs kreeg ik in het gemeentearchief van Utrecht het tractaat van de Utrechtse 'Ingenieur en Batalionmeester' Gerard Melder onder ogen dat in 1658 hier ter stede en in 1664, met enkele toevoegingen, in Amsterdam werd uitgebracht door Jan van Waasberge. Het tractaat draagt de titel:

Korte en klare instructie van regulare en irregulare

fortificatie, met hare buyten-wercken, te gebruycken defensive en offensive. Een compagnie, een regiment, een leger te voet en te peert te logeren, en in verscheyde soorte van bataillons te stellen. Tot dienst van alle jonge ingenieurs en militaire officieren. Met een korte weder-legginge der sustenu van de heer Henrick Ruse, over de hedendaagsche fortificatie. Bygevoegt 50 lustige questien, met hare soluties.

Melder, die in een huis aan de Neude woonde, droeg het boekje op aan de regerende en oud-burgemeesters van de stad, een daad die hem geen windeieren heeft gelegd, want een jaar later, op 1 december 1659, kreeg hij van de vroedschap de opdracht om les te geven in de vestingbouw en aanverwante vakken aan de Utrechtse Hogeschool. Dit gebeurde op woensdag en zaterdag in het kleinste auditorium van de universiteit en in de Nederlandse taal, een gewoonte die vrijwel zeker is overgenomen van de ingenieursopleiding aan de Leidse Hogeschool. Behalve studenten waren ook liefhebbers welkom.

Melder bleef lesgeven tot 1664. In dat jaar wordt hij om mij nog niet geheel duidelijke (ideologische?) redenen opgevolgd door Hugo Ruysch, die zelf al sinds 1661 vestingbouw aan de Hogeschool doceerde, en die samen met burgemeester Moreelse plannen zou maken voor uitbreiding van de stad.

Gerard Melder is om meerdere redenen een interessante figuur. In de eerste plaats blijkt hij een zeer goed overzicht te hebben van de stedebouwkundige theorieën en praktijken van zijn tijd, waarbij een duidelijk historisch besef niet ontbreekt. Verder heeft hij het aangedurfd om zijn collega Henrick Ruse, sinds 1652 stadsingenieur van Amsterdam, aan te vallen op diens voorstellen om het bestaande Oud-Nederlandse vestingstelsel te vernieuwen. Deze had zijn ideeën in 1654 gepubliceerd in het tractaat: *Vesterckte vesting, uytgevonden in velerley voorvallen, en geobserveert in dese laetste oorlogen, soo in de*

Korte en klare
INSTRUCTIE
VAN
REGULARE EN IRREGULARE
FORTIFICATIE,

met hare

BUYTEN-WERCKEN.

te gebruycken

DEFENSIVE en OFFENSIVE.

Een Compagnie, een Regiment, een

Leger te Voet en te Peert te logeren, en
in verscheyde foorte van Bataillons te stellen.

Tot dienst van alle jonge Ingenieurs en militaire Officieren.

Met een korte weder-legginge der sustenu van de Heer
Henrick Ruse, over de hedendaagsche Fortificatie.

Bygevoegt

50 Lustige QUESTIEN,
met hare SOLUTIEN.

Door **GERARD MELDER.**

Tot **AMSTERDAM,**

By **JOHANNES VAN WAASBERGE,**

ANNO 1664.

